

УДК 130.2

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/89-1-26>

Віталія ГОТИНЯН-ЖУРАВЛЬОВА,

orcid.org/0000-0003-0830-3893

доктор філософських наук, доцент,

завідувач кафедри культурології

Одеського національного університету імені І.І. Мечникова

(Одеса, Україна) vitaliya_gotynyau@ukr.net

Ірина СУМЧЕНКО,

orcid.org/0009-0006-6423-908X

кандидат філософських наук, доцент,

доцент кафедри культурології

Одеського національного університету імені І.І. Мечникова

(Одеса, Україна) sumirin2019@gmail.com

ВИКОРИСТАННЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ ТА ДОТРИМАННЯ ПРИНЦИПІВ АКАДЕМІЧНОЇ ДОБРОЧЕСНОСТІ У КУЛЬТУРОЛОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ

Протягом нетривалого часу штучний інтелект став важливою складовою нашого життя. Сьогодні важко недооцінити роль, яку він відіграє в наукових дослідженнях, в галузі освіти, в нашому житті в цілому. З розповсюдженням технології штучного інтелекту перед нами відкривається безліч гарних можливостей для саморозвитку, пізнання світу, пізнання власних культурних надбань та культур інших регіонів світу, удосконалення власних знань в будь-якій галузі. Штучний інтелект допомагає швидко знайти потрібну інформацію, впорядкувати, опрацювати, узагальнити її, може допомогти з подачею цієї інформації: написати реферат, статтю, створити презентацію. І час від часу виникають ситуації, коли робота, яка майже повністю згенерована штучним інтелектом видається як чиясь власна робота, а матеріали, які використовувалися під час написання цієї роботи, взяті з інших джерел без належним чином оформлених посилань. Чи можемо ми в таких випадках казати про порушення академічної доброчесності та про відсутність моральності в подібних вчинках? На жаль, штучний інтелект є інструментом, а тому він немає моралі, совісті, волі і моральності дій, які виконуються штучним інтелектом, залежать саме від того, яким чином використовується цей інструмент. Які норми етики можна порушити використовуючи у навчанні, у власних культурологічних дослідженнях штучний інтелект? Зокрема, виявляється цікавим чи не порушується академічна доброчесність при використанні штучного інтелекту.

Окреслені в статті запитання відкривають наступну сторінку в історії використання штучного інтелекту, сторінку, яка буде тісно пов'язана із етикою, моральною складовою і системою цінностей, притаманних нашому суспільству. Вільний доступ до величезного масиву інформації, можливість швидко знайти необхідну інформацію, доступ до віртуальних музеїв, можливість роздивитися світові шедеври в гарній якості і не виходячи з дому, відтворити цілісність події, можливості рестросказання або, навпаки, створення прогнозу на майбутнє з урахуванням сучасних тенденцій у мистецтві робить привабливим використання штучного інтелекту в галузі культурологічних досліджень, але так само потребують чіткого врегулювання зазначених питань найближчим часом.

Ключові слова: штучний інтелект, академічна доброчесність, система цінностей, культурологічні дослідження, культура, мистецтво, естетика, міфи.

Vitaliya GOTYNYAN-ZHURAVLYOVA,*orcid.org/0000-0003-0830-3893**Doctor of Philosophy, Associate Professor,
Head of the Department of Cultural Studies
Odessa I.I. Mechnikov National University
(Odesa, Ukraine) vitaliya_gotyryan@ukr.net***Iryna SUMCHENKO,***orcid.org/0009-0006-6423-908X**Candidate of Philosophical Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Cultural Studies
Odessa I.I. Mechnikov National University
(Odesa, Ukraine) sumirin2019@gmail.com*

THE USE OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE AND ADHERENCE TO THE PRINCIPLES OF ACADEMIC INTEGRITY IN CULTURAL STUDIES

In a short time, artificial intelligence has become an important component of our lives. Today, it is difficult to underestimate the role it plays in scientific research, in education, and in our lives in general. With the spread of artificial intelligence technology, many great opportunities open up for us for self-development, knowledge of the world, knowledge of our own cultural heritage and cultures of other regions of the world, improvement of our own knowledge in any field. Artificial intelligence helps to quickly find the necessary information, organize, process, summarize it, and can help with the presentation of this information: write an essay, an article, or create a presentation. And from time to time, situations arise when a work that is almost entirely generated by artificial intelligence is presented as someone else's own work, and the materials used in writing this work are taken from other sources without properly formatted references. Can we in such cases speak of a violation of academic integrity and the lack of morality in such actions? Unfortunately, artificial intelligence is a tool, and therefore it has no morality, conscience, will, and the morality of actions performed by artificial intelligence depends precisely on how this tool is used. What ethical norms can be violated by using artificial intelligence in education, in one's own cultural studies? In particular, it is interesting whether academic integrity is violated when using artificial intelligence. The questions outlined in the article open the next page in the history of the use of artificial intelligence, a page that will be closely related to ethics, the moral component and the system of values inherent in our society. Free access to a huge amount of information, the ability to quickly find the necessary information, access to virtual museums, the ability to view world masterpieces in good quality and without leaving home, to recreate the integrity of an event, the possibility of retelling or, conversely, creating a forecast for the future taking into account modern trends in art makes the use of artificial intelligence in the field of cultural studies attractive, but also requires a clear settlement of these issues in the near future.

Key words: artificial intelligence, academic integrity, value system, cultural studies, culture, art, aesthetics, myth.

Постановка проблеми. Ідея створення істоти, носія штучного розуму, яка могла б мислити та діяти так само як людина, не давала спокою людству з давніх-давен. Мрії щодо створення штучного розуму знайшли відображення в літературі та мистецтві, де можна знайти чимало «праобразів» штучного інтелекту.

Одну з перших згадок про штучно створену істоту знаходимо в давньогрецькій міфології. Це міф про Тала, велетня, якого за однією з версій, створив з бронзи бог Гефест. Тал мав охороняти від чужинців острів Крит. Таке завдання він отримав від Зевса, коли той доставив на цей острів викрадену ним Європу. Велетень мав тричі на день обходити острів, відганяючи від нього усіх чужинців. Якщо якісь відчайдухи висаджувалися на острів, Тал кидав в них каміння, а самих невгамовних кидав у вогонь. На монетах того часу тала зображували юнаком, що кидає каміння, або помираючим юнаком.

Про інший приклад штучно створеної людини нам розповідає Овідій. Пігмаліон, легендарний цар Кіпру і скульптор, цураючись кохання жінок, створює скульптуру жінки, в яку з часом закохується. Він приносить багаті дари до храму Афродіти і благає богиню оживити статую.

Але наведені приклади штучно створених істот не несуть загрозу їх авторам або людству в цілому. Про те, що така істота може стати некеруваною, непідвласної людини, ми читаємо в оповіданнях про голема. В єврейський містичній книзі міститься інструкція щодо створення голема з двохсот двадцяти однієї частини тіла, які виліплені з глини та «живої води», що оживає під дією закляття. В ранніх оповіданнях він постає як ідеальний слуга для виконання важкої роботи, складних доручень, роботи в шабат, запобігання наклепу на євреїв, яких часто звинувачували у викраданнях та ритуальних вбивствах християн-

ських немовлят. Але згодом голем перестає виконувати накази свого творця і рабин Єгуду Бецалель змушений знищити своє створіння. За іншою легендою голем вбиває свого творця.

Так чи інакше але в сучасній масовій культурі голем зображується як створений за допомогою магії аналог робота і вперше висловлюється ідея про можливий конфлікт творця та його створіння, який може закінчитися погано для самого творця. Згодом цей мотив вибухнув цілою низкою творів, присвячених конфлікту людей зі штучно створеними ними істотами (роботами). Але в ХХІ столітті людство не стільки цікавить створення механізмів, які б допомагали виконувати складну фізичну роботу або проблема «як їх оживити», скільки ідея створення штучного розуму, який допомагає в інтелектуальній роботі.

Протягом короткого часу штучний інтелект став важливою складовою нашого життя. Важко недооцінити роль, яку він відіграє в наукових дослідженнях, в освіті, в нашому житті. З розповсюдженням технології штучного інтелекту перед нами відкривається безліч гарних можливостей для саморозвитку, пізнання світу, пізнання власних культурних надбань та культур інших регіонів світу, удосконалення власних знань в будь-якій галузі. Він допомагає швидко знайти потрібну інформацію, впорядкувати, опрацювати, узагальнити її, може допомогти з подачею цієї інформації: написати реферат, статтю, створити презентацію. І час від часу виникають ситуації, коли робота, яка майже повністю згенерована штучним інтелектом видається як чиясь власна робота, а матеріали, які використовувалися під час написання цієї роботи, взяті з інших джерел без належним чином оформлених посилань. Чи можемо ми в таких випадках казати про порушення академічної доброчесності та про відсутність моральності в подібних вчинках?

Штучний інтелект – технологія, яка заснована на машинному аналізі даних, відкриває не лише нові можливості в дослідницькому середовищі, а й активно змінює формат освіти та наше повсякденне життя. Простими словами штучний інтелект – це технологія, яка надає можливість комп'ютерам чи програмному забезпеченню «думати» та «приймати рішення» подібно до людини. Таке стало можливим завдяки наполегливому вивченню закономірностей роботи людського мозку, завдяки ретельним дослідженням когнітивних процесів. В результаті було створено інтелектуальне програмне забезпечення.

Хоча першу програму штучного інтелекту (або машинного інтелекту як його спочатку називали) було створено у 1956 році, в його історії

були злети і падіння і лише після 2012 року, після періоду машинного навчання, до цього явища постійно прикута увага багатьох дослідників. За ці роки вчені розробили та дослідили алгоритми, які здатні працювати з даними, узагальнювати їх, і при цьому виконувати завдання, які до цього виконувала лише людина, без явних інструкцій (тобто з частковим залученням вчителя або інколи взагалі без його залучення). Така «самостійність» штучного інтелекту, його навченість працювати без «зовнішніх» тобто людських команд, дає можливість застосовувати штучний інтелект у багатьох галузях, в яких розробка алгоритмів для виконання конкретних завдань була занадто складною або дорогою. Отже, сьогодні штучний інтелект став важливим інструментом дослідника. Він допомагає дослідникам працювати з величезним обсягом інформації, узагальнювати дані, робити висновки, уніфікувати завдання, якщо вони повторюються. Завдяки використанню штучного інтелекту дослідники отримали можливість оптимізувати багато процесів і тим самими підвищити результативність і точність власних досліджень, адже штучний інтелект допомагає при аналізі величезного обсягу даних, використовується для пошуку закономірностей, виявлення певних тенденцій. Штучний інтелект також використовують при аналізі літератури, що значно економить час. Інша, не менш затребувана можливість штучного інтелекту, це галузі навчання. За допомогою можливостей штучного інтелекту створюються нові платформи для викладачів, вчителів, репетиторів, враховуються умови персоналізованого навчання, створюються цікаві навчальні матеріали, що є вкрай необхідним для більшості освітніх компонент спеціальності культурологія. Технології штучного інтелекту дозволяють швидше проаналізувати особливості навчання у певного здобувача, з'ясувати його потреби, коло інтересів, визначитися з майбутньою професією, допомагають обрати для нього персональну траєкторію навчання.

Але чому при такій позитивній динаміці використання штучного інтелекту багато вчених б'є на сполох, зокрема, через етичну складову. На жаль, штучний інтелект є інструментом, а тому він немає моралі, совісті, волі і моральність дій, які виконуються штучним інтелектом, залежать саме від того, яким чином використовується цей інструмент. Які норми етики можна порушити використовуючи у навчанні, у власних культурологічних дослідженнях штучний інтелект? Зокрема, цікаво чи не порушується академічна доброчесність при використанні штучного інтелекту.

Аналіз досліджень. Дана проблема викликала хвилю обговорення в роботах сучасних українських дослідників, зокрема, в роботах Власової В. П., Воробеля У. Б., Галицької О. Б., Домбровської О. М., Дяківа М. В., Ільченко М. А., Карпенко А. С., Ничика О. В., Андрощук Г. О. та інших.

Метою даної статті є аналіз можливостей використання штучного інтелекту в культурологічних дослідженнях без порушення принципів академічної доброчесності.

Виклад основного матеріалу. Відповідно до статті 42 Закону України «Про освіту» від 05.09.2017 року № 2145-VIII, академічною доброчесністю є «сукупність етичних принципів та визначених законом правил, якими мають керуватися учасники освітнього процесу під час навчання, викладання та провадження наукової (творчої) діяльності з метою забезпечення довіри до результатів навчання та/або наукових (творчих) досягнень» (Закон «Про освіту», 2017). В самому визначенні поняття «академічна доброчесність» йдеться, в першу чергу, про сукупність етичних принципів, моральних норм, поведінки відповідно до існуючої в суспільстві системи цінностей і відповідно до власної системи цінностей і ціннісних орієнтацій і вже потім про визначені законом правила. Академічної доброчесності мають дотримуватися всі учасники освітнього процесу як викладачі, так і здобувачі. Дотримання принципів академічної доброчесності педагогічними, науково-педагогічними та науковими працівниками передбачає надавати здобувачам посилання на джерела інформації у разі використання ідей, розробок, тверджень, відомостей інших дослідників, чіткого дотримання норм законодавства про авторське право, надання достовірної інформації про методики і результати досліджень, джерела використаної інформації та власну педагогічну (науково-педагогічну, творчу) діяльність (Закон «Про освіту», 2017). На перший погляд йдеться про цілком очевидні речі: про право власності, право інтелектуальної власності людини, про те, що «запозичення» чийсь думок без посилання на автора є, по суті, крадіжкою. Якщо в нашій системі цінностей крадіжка гаманця є злочином, то чому крадіжка ідеї, думки, розробки такою не вважається? І відповідно до цього, виникає питання: що має змінитися в людській системі цінностей (Готинян-Журавльова В. В., 2021: 286).

Дотримання принципів академічної доброчесності є обов'язковим не лише для педагогічних, науково-педагогічних та наукових працівників, а й для інших учасників навчального процесу – здобувачів. Зі свого боку дотримання академічної добро-

чесності здобувачами освіти передбачає «самостійне виконання навчальних завдань, завдань поточного та підсумкового контролю результатів навчання; посилання на джерела інформації у разі використання ідей, розробок, тверджень, відомостей; дотримання норм законодавства про авторське право і суміжні права» (Закон «Про освіту», 2017).

Порушенням принципів академічної доброчесності є, в першу чергу, «академічний плагіат – оприлюднення (частково або повністю) наукових (творчих) результатів, отриманих іншими особами, як результатів власного дослідження (творчості) та/або відтворення опублікованих текстів (оприлюднених творів мистецтва) інших авторів без зазначення авторства; самоплагіат – оприлюднення (частково або повністю) власних раніше опублікованих наукових результатів як нових наукових результатів; фабрикація – вигадкування даних чи фактів, що використовуються в освітньому процесі або наукових дослідженнях; фальсифікація – свідомо зміна чи модифікація вже наявних даних, що стосуються освітнього процесу чи наукових досліджень; списування – виконання письмових робіт із залученням зовнішніх джерел інформації, крім дозволених для використання, зокрема під час оцінювання результатів навчання; тощо» (Закон «Про освіту», 2017). На превеликий жаль, проблема порушення академічної доброчесності, академічний плагіат є розповсюдженим явищем в сучасному освітньому процесі. А тому виникає питання: чи штучного інтелекту не призведе до ще більших порушень академічної доброчесності?

Перше, що спадає на думку, коли розмірковуємо щодо дотримання принципів академічної доброчесності, це конфіденційність та захист даних. Оскільки штучний інтелект використовується для обробки значних обсягів інформації, яка часто містить у собі особисті дані та конфіденційну інформацію, результати досліджень, то дослідники та викладачі мають подбати про аналіз і зберігання даних з забезпеченням усіх норм конфіденційності та отримання згоди учасників на її обробку. Чи завжди дотримається ця норма? Чи впевнені ми, що наші особисті дані зберігаються належним чином і належним чином інтерпретуються? Коли ми ставимо запитання, наприклад, звертаємося до ChatGPT, зазвичай ми не замислюємося яким чином (з дотриманням конфіденційності чи ні) ми отримали бажану інформацію. Часто в наданій інформації немає посилань на автора, або надається посилання на неіснуюче джерело і по суті відбувається фальсифікація даних, а це

означає порушення академічної доброчесності. Бувають випадки, коли здобувачі маніпулюють інформацією, яку вони отримали: вони видають роботу штучного інтелекту за свою власну роботу, не зазначаючи те, що були використані дані штучного інтелекту. Таким чином, використання штучного інтелекту переносить фокус моральності вчинку на залежність від того чи маніпулює здобувач інструментом, яким користуються на власний розсуд, чи ні, чи видає він продукт, який створив штучний інтелект повністю за свій власний продукт, чи все ж таки зазначає, що в роботі користувався можливостями штучного інтелекту. Проблема переходить в аксіологічну площину. Не слід забувати, що в даному випадку штучний інтелект є інструментом, яким користується здобувач на власний розсуд, інструментом, як вже зазначалося, який позбавлений моралі, а тому моральна складова цілком стосується того, хто користується цим інструментом. Складність цієї ситуації полягає в тому, що здобувач не просить іншого здобувача зробити роботу замість нього і не механічно копіює інформацію в свою доповідь, він просто виконує роботу за допомогою ще одного зручного інструменту, а тому може помилково вважати, що зробив її повністю самостійно. Слід чітко усвідомлювати, що коли робота повністю створюється штучним інтелектом, вона повністю генерується з «чужих», запозичених ідей і не може вважатися авторською.

Як бути? Заборонити використання штучного інтелекту? На нашу думку, заборона не допоможе. Задача викладача не забороняти, а навчити правильно користуватися цим новим інструментом із дотриманням принципів академічної доброчесності. Слід встановити чітке правило: використання можливостей штучного інтелекту має бути не основним джерелом при підготовці, а додатковим. Дані, які отримані з використанням можливостей штучного інтелекту, позначаються і підлягають ретельній перевірці.

Наступне, на що слід звернути увагу, це право власності та інтелектуальна власність. Найчастіше при дослідженні на базі штучного інтелекту вже використовується існуючі дані та моделі, які мають своїх авторів. А тому необхідно встановити чіткі механізми врегулювання інтелектуальної власності. Зусилля багатьох вчених націлені на дослідження економіко-правових аспектів «регулювання технологій штучного інтелекту (ШІ), їх вплив на наукову та винахідницьку активність. ... роль охорони інтелектуальної власності (ІВ) – (патентного і авторського права) у забезпеченні балансу конкуруючих інтересів. ... ШІ здатний

генерувати та створювати різні твори – науки, літератури і мистецтва. Ці обставини висувають проблеми визнання авторства, можливості розпорядження авторами своїми правами і використання ними механізмів правової охорони об'єктів ІВ». (Андрощук Г. О., 2021: 58). Часто здобувачі освіти в своїх роботах роблять посилання на те, що інформація отримана за допомогою штучного інтелекту, чи оброблена штучним інтелектом, чи картинка створена штучним інтелектом, щиро вважаючи що цього достатньо для збереження авторських прав і задля того, щоб не порушувати академічну доброчесність. А чи дійсно цього вистачить? Це Джон Гершель, задля уникнення помилок в науці, радив своїм колегам починати дослідження з так званого «чистого листа». Навряд чи його колеги могли вчинити так у ХІХ столітті, сучасні вчені точно цього зробити не можуть. І це стосується не лише природних наук, а й суспільно-гуманітарних. Така сама виникає в культурологічних дослідженнях. Інформація, яку опрацював штучний інтелект, має своїх авторів, про яких в більшості випадків нам навіть не надають відомостей.

Наступним, безумовно, має бути питання відповідальності за надану інформацію. З часів свого створення штучний інтелект отримує все більшу і більшу автономність, а це означає, що вся відповідальність за правдивість інформації, потенційні ризики, пов'язані з її використанням автоматично лежить на плечах, того, хто використовує і поширює цю інформацію. А чи впевнені ми що інформація, яка подана штучним інтелектом, не є фейком, і цей фейк не створено задля отримання кимось вигоди? Чи не будемо ми таким чином втягнуті в поширення неправдивої інформації, але вже підписуючи її своїм власним ім'ям? Інтернет простір наповнюється дивних істот або явищ, які начебто були щойно відкриті, художніми, музичними, літературними творами, які насправді не належать вказаним авторам. Це вводить в оману в першу чергу здобувачів, які найчастіше мають лише початкові «поверхневі» знання про об'єкт свого дослідження. Тому, на нашу думку, дослідники мають надавати чітку документацію щодо своїх моделей штучного інтелекту, алгоритмів та набору даних задля уникнення отримання в подальшому неправдивих чи необ'єктивних результатів. Деякі моделі глибокого навчання є настільки ускладненими і незрозумілими, що майже повністю зникає розуміння їх процесів прийняття рішень.

Висновки. Зазначені вище питання далеко не всі питання, які пов'язані з моральною складовою використання штучного інтелекту, зокрема і

в освітньому процесі. Вони відкривають наступну сторінку в історії використання штучного інтелекту, сторінку, яка буде тісно пов'язана із етикою, моральною складовою і системою цінностей, притаманних нашому суспільству. Вільний доступ до величезного масиву інформації, можливість швидко знайти необхідну інформацію, доступ до віртуальних музеїв, можливість роздивитися сві-

тові шедеври в гарній якості і не виходячи з дому, відтворити цілісність події, можливості рестрокування або, навпаки, створення прогнозу на майбутнє з урахуванням сучасних тенденцій у мистецтві робить привабливим використання штучного інтелекту в галузі культурологічних досліджень, але так само потребують чіткого врегулювання зазначених питань найближчим часом.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андросчук, Г. О. Штучний інтелект і інтелектуальна власність: проблеми регулювання. *Експерт: парадигми юридичних наук і державного управління*. Київ.: ПрАТ "ВНЗ "Міжрегіональна Академія управління персоналом", 2021. №2(14), С. 58–78.
2. Готинян-Журавльова В.В. Безеталонне вимірювання ціннісних орієнтацій особистості: соціально-філософський аналіз: дис...д-ра філос.н. : 09.00.03/ Державний заклад «Південноукраїнський нац. пед. ун-т імені К.Д. Ушинського». Одеса, 2021. 367 с.
3. Закон України «Про освіту» від 05.09.2017 року № 2145-VIII (2017) *Відомості Верховної Ради (ВВР)*, 2017, № 38-39, ст. 380 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>
4. Культурологія. Навчальний посібник/ За ред. І.З.Майданюк. К.:Редакційно-видавничий центр НУБіП України, 2017. 335 с.
5. Ручка А. Ціннісна ментальність вікових груп соціуму. *Соціологічні дослідження культури: концепції та практики: зб. Наук. праць*. К.: Ін-т культурології НАМУ, 2010. С. 117–127.
6. Шайгородський Ю. Суспільна мораль як система цінностей. *Правові засади захисту особистісних цінностей та суспільної моралі: збірник нормативних актів України*. / Уклад. : Ю. Ж. Шайгородський, К. П. Меркотан. К. : Укр. центр політ. менеджменту, 2007. С. 5–20.

REFERENCES

1. Androschuk, H. O. (2021). Shtuchnyi intelekt i intelektualna vlasnist: problemy rehuliuвання. [Artificial intelligence and intellectual property: regulatory issues.] *Ekspert: paradyhmy yurydychnykh nauk i derzhavnoho upravlinnia*. Kyiv.: PrAT "VNZ "Mizhrehionalna Akademiia upravlinnia personalom", 2(14), 58-78. [in Ukrainian].
2. Hotynian-Zhuravlova V.V. (2021). *Bezetalonne vymiriuvannya tsinnisnykh oriientsii osobystosti: sotsialno-filosofskyi analiz* [The standardless measurement of personal value orientations: socio-philosophical analysis] (Extended abstract of doctor's thesis). The state institution "South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushinsky". Odesa [in Ukrainian].
3. Zakonu Ukrainy «Pro osvitu» vid 05.09.2017 roku № 2145-VIII (2017) [The Law of Ukraine "On Education"] *Vidomosti Verkhovnoi Rady (VVR)*, 2017, № 38-39, st.380 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> [in Ukrainian].
4. Maidaniuk I.Z. (red.) (2017). *Kulturolohiia* [Culturology.] K.: Redaktsiino-vydavnychiy tsentr NUBiP Ukrainy 2017. 335. [in Ukrainian].
5. Ruchka A. (2010). *Tsinnisna mentalnist vikovykh hrup sotsiumu* [Value mentality of age groups of society]. *Sotsiolohichni doslidzhennia kultury: kontseptsii ta praktyky: zb. Nauk. prats* 117-127. [in Ukrainian].
6. Shaihorodskyi Yu. (2007). *Suspilna moral yak systema tsinnostei*. [Social morality as a system of values]. *Pravovi zasady zakhystu osobystisnykh tsinnostei ta suspilnoi morali: zbirnyk normatyvnykh aktiv Ukrainy*. Kyiv 5-20. [in Ukrainian].